

ANADOLU GAZİLERİ VE EDEBİYATIMIZ*

Dr. MÜJGÂN CUNBUR**

Bir milletin çağlar boyu tarih sahnesinde ayakta kalabilmesini sağlayan manevî unsur, o milletin yaşayan ruhudur. Bu ruh zayıflamağa başladığı zaman milletlerin güçsüzleştiği, gerilediği görülür. Millî ruhun kaybolduğu gün, milletin de sonu gelmiş demektir. Milleti diri kılan, ona yaşama gücü veren o ruh, o özdür. Ancak büyük milletlerin çöktüğü, yok olmaya yüz tuttuğu sanılan bir anda millî ruhun adeta mucizeler yarattığına da şahit olunur. Tıpkı Millî Mücadele'nin o çok çaresiz, o imkânsızlıklarla dolu, çok çetin günlerinde olduğu gibi, en ümitsiz bir anda Türk milleti de, onun millî ruhu da birden dirilmiş, sanki devleşip inanılmaz bir başarıya ulaşmıştır.

Millî ruhu temsil eden kişi ve gruplar vardır. İşte bu konuşmada bu gruplardan biri olan Anadolu Gazilerinden ve onların edebiyatımızdaki akislerinden, etkilerinden, zamanın elverdiği ölçüde söz edilecektir. Bu konunun seçiliş sebebini kısaca açıklamak isterim.

Millî Mücadele'yle ilgili bir konferanstan çıkılıyordu. Dinleyenlerden biri, kaç çocuğu olursa olsun hepsini cepheye gönderip arkalarından şehitlik mertebesine eriş haberini veya gazi olup dönüşlerini tevekkülle bekleyen Türk ana ve babalarındaki manevî gücün sırrını ve bu sırrın kaynağını sormuştu. O zaman ip uçları milletimizin iç dünyasının derinliklerinde kaybolan bu sır üzerinde durup düşünmediğimi, ama herhalde araştırılmaya değer bir konu, ancak çok da zor bir çalışma olduğunu söylemiştim. İşte bu konuşma, bu zor işe bir başlangıç, konuya girmeye bir teşebbüstür.

Evet, yüzyıllarca Türk ailesinin gelecekteki teminatı sayılan çocukların, özellikle oğulların “Ya gazi ol, ya şehit!” diye büyütülüşlerindeki sır ne idi? Daha beşikten kulağı “Ya gazi ol, ya şehit!” öğüdüyle dolmaya başlayan çocukların zihinlerine, şuurlarına nakşedilen idealin kökü nerele-

* Atatürk Kültür, Dil Tarih Yüksek Kurumu'nca düzenlenen dizi konferanslardan 5 Mart 1987 günü yapılan konuşmadır.

** Yazma eserler uzmanı.

re kadar uzanıyordu? Tabii olarak konuda İslâm dininin güçlü yapısından kaynaklanan önemli bir yan vardı. Ancak, zaman zaman bu hususa, edebiyatımızdan alınan örneklerdeki bir iki kelimeyle dokunulmakla birlikte, konunun dinî yönü üzerinde durulmayacaktır.

Asıl konuya girmeden önce, bir an *Gazi* kelimesini, kısaca, kökü ve kökeni açısından ele alalım:

Gazi, bilindiği üzere, gazâ eden, ordunun başına geçip savaşan, savaştan sağ olarak zaferle dönen anlamına Arapça bir isim, çoğulu *guzât* tır, kökü *gazâ*'dan gelir. Sözlüklerde gazâ için "Din uğruna yapılan savaş" deniliyor. Gazâ ise GAZV kökünden türemiştir; akın, cenk, savaş, din düşmanları üzerine yapılan sefer anlamında kullanılan *gazve* ile aynı köktendir. Gazv'in asıl anlamının "Arap kabilelerinin talan faaliyetlerine verilen ad" olduğu söyleniyor. Konuya değişik bir açıdan bakan Prof. Şerif Mardin *Din ve İdeoloji* adlı eserinde "Gazi, bu bakımdan bir kabilenin geçim vasıtasını İslâm devleti kurulduktan bir kaç yüzyıl sonra sürdürmüş olan bir kimsedir. Osmanlı İmparatorluğu, bilhassa bu gibi, harpten başka bir geçim vasıtası olmayan asker kümelerinin akıllıca kullanılmasından doğan bir yapıdır" diyor ve bu fikri, P. Wittek'in *The Rise of the Ottoman Empire* (London 1938) adlı eserine dayandırıyor. Ancak İslâm'ın ilk savaşları olan Bedir ve Uhud gazvelerinde talan değil, yeni dinin varlığını, var olmasını sağlama amacı esastır. Yine bu hususta, Türklerde "talan"ın karşılığı olan "yağma"da başkasının malını talan etmek yanında, hatta daha çok, büyük bir şölenden sonra ev sahibinin kendi mal varlığını yağmalatmasının esas olduğu söylenebilir.

Konumuza bir değişik yaklaşımı da Ahmet Kutsi Tecer'de görmekteyiz. Tecer, *Folklor Gezileri*'nin dördüncüsündeki "Haydutluk" bahsinde "Halk edebiyatında kahramanlık mevzularına daima bir tazelik ve yenilene kaynağı olan müessesesi, Yiğitlik Müessesesi'dir" diyor, daha sonra bu müesseseyi gazilikle karşılaştırıp "Yiğitlik Müessesesi, gazilik müessesesinden oldukça farklıdır. Gazilik, dinî bir ideale bağlı kahramanlık, yiğitlik ise hemen hemen lâik ideale bağlı kahramanlık an'anesidir" cümleleriyle fikirlerini sürdürüyor.

Claude Cahen ise "*Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler*" adlı kitabında, gazilerin menşeiini Ortaasya'ya bağlayıp "Sınır bölgelerine giden gazilerin buralara sultanlar tarafından gönderilmediğini, bunların ya tamamen bağımsız Türkmenler, ya da Selçuklu yönetimince istenmiyen kişiler olduğunu, bir bölümünü kaçakların meydana getirdiği"ni söyler. Buna muka-

bil yine aynı kitapta dinsiz komşularına karşı savaş açmış, evrensel ve ilkel bir müslümanlıktan söz açan Cahen, “Bu inanç uğruna gönüllü olarak savaşa katılmış gazilerce sınır bölgelerinde uzun süredenberi savaşılmaktaydı. Devamlı ordular için toplanan askerden çok değişik yolla toplanan bu gönüllüler, hem o yörede yaşayanlar arasında hem de başka yörelerden toplanmaktaydı ve giderek Kutsal Savaş için çarpışmaktan uzaklaşmışlardı. Fetihler değil, yalnız kâfirlere karşı güttükleri kini besleyen gazveler yapmaktaydılar” (s.28) diyor. Yine bu hususta “Ayrıca bütün Türkmenlerin paylaştıkları gazilik ruhu, onların bütün davranışlarında birlik olacakları ve aralarında hiç bir rekabet olmayacağı anlamına gelmez” (s.102) dedikten başka, gazilerin yardıma çağrılma ihtimalinden de söz ederek (s.104) bu konuda kendisinden naklettiğim ilk cümleyi adeta nakzediyor.

Aslında memleketimizde bu konuya eserlerinde zaman zaman değinen ve önemli görüşler ileri süren Prof. Dr. M. Fuat Köprülü'nün bu görüşlerine de dayanarak edebiyat tarihçilerimizden merhum Nihad Sami Banarlı, “*Resımlı Türk Edebiyatı Tarihi*”nde şunları söylüyor:

“Anadolu Gazileri, daha Anadolu'nun fethinden önceki devirlerden başlayarak ilk fetih asırlarında yapılan gazâlara bir teşkilât halinde iştirak eden, gönüllü ve ücretli savaş erleri idi. Bunlara *alplar* ve *alp erenler* de deniliyordu. Gazilik bunların meslekleri, ülküleri, ve yaşama hünerleriydi. Ortaasya kavimleri arasında yiğit, cesur, zorlu gibi mânâlarda kullanılan hatta Gök-Türkler tarafından atların gazilerine unvan verilen *Alp* sözü, zaman zaman Anadolu Gazilerinin de unvanı olmuştu.” (s.295) dedikten sonra, örnekler vermiş, bu arada Aşıkpaşa'nın *Garibnâme*'sinden bu konuyla ilgili şu beyitleri sıralamış:

“Kişi alp olmaklığa âlet gerek
Evelki şol kim ola muhkem yürek”
“Pes kılıçdur ulu âlet Alplara
Kılıç için mal virürler Alplara”

Köprülü'nün “*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*” adlı eserinden naklettiği bu beyitlerden sonra sözlerini şöyle sürdürmüştür:

“Gazilik ise Müslüman Türk kahramanlarının büyük ideali olmuştu. Hz. Muhammed'in ve ilk İslâm kahramanlarının dillere destan olmuş gazâlarına benzer gazâlarda bulunmak, Türk müslümanlarının gönüllerini dolduruyor, bu gönüllerde büyük ve devamlı bir gazâ ruhu yaşatıyordu.

İslâm imânından karanlıkta kalmış ülkelere bu imânın nûrunu götürmek ve bu uğurda kâfirlerle savaşmak mânâsındaki gazilik, bu çağların kahramanları için, aynı imân uğrunda şehid olmak kadar büyük mazhariyet biliniyordu.” (s.296)

Prof. Dr. Mehmed Kaplan da “Nesillerin Ruhü” adlı eserinde ve çeşitli yazılarında bu ülkeye yerleşmede, bu ülkede yetişen nesiller arasında ruh birliğinin sağlanışında gazilik müessesesi ve ilgili konular üzerinde önemle durmuştur.

Bu konuya az veya çok temas eden çeşitli eserler ve kişiler var. Ancak bu kadarla yetinip asıl bahşimize dönüyorum.

Anadolu Gazilerini ve onların edebiyatımıza akislerini dört bölümde ele almak mümkündür:

1. İslâm dinini yayma dönemi,
2. Yurt edinme, devlet kurma, geliştirme dönemi,
3. Durgunlaşma, bir bakıma idealde güçsüzleşme dönemi,
4. Kurtarma ve koruma dönemi.

İlk dönem Anadolu Gazileri, İslâmiyetin doğuşundan sonra Anadolu’ya ilk akınları yapan Arap mücahidleridir. Bu akınlarda yeni bir dini yayma ideal ve heyecanı hâkimdir. Bu dönem hakkındaki güvenilir bilgiler İslâm tarihleri ile Megazi kitaplarında bulunmaktadır. İlk dönem gazilerinden kalan tarihî bilgiler Türk halk edebiyatına efsanevî fetih olayları halinde yansımıştır. Bu efsanelere göre, Hazret-i Ali’nin yedinci yüzyılın ilk yarısında başlayan ilk fetih savaşlarını, Peygamberin amcası Hazret-i Hamza’nın gazâları izlemiştir.

Bu gazâ menkıbeleri yüzyıllar boyu ağızdan ağıza geçerek sözlü folklor malzemesi olmuşlar, Onbeşinci yüzyıldan itibaren yazılı metin haline gelmiş, *Hazret-i Ali Cengleri* ve *Hamza-nâme* adlarıyla halk edebiyatımıza mal edilip halk arasında büyük bir ilgiyle okunan kitapları oluşturmuşlardır. Bunlardan *Hamza-nâme* 24 defterlik hacimli bir eserdir. Eldeki yazma nüshalarının kenarlarında gecelerce İstanbul’un konaklarında ve kiraathanelerde okunduğunu gösteren kayıtlar vardır.

İlk dönem Anadolu Gazileri arasında en tanınmış kişi Seyyid Battal Gazi, ve en eski kaynak, onun halk edebiyatımızda asırlarca etkisini sürdüren menkabevî destanıdır.

Arap tarihlerine göre asıl adı Abdullah olan Battal Gazi'nin babasının adı kaynaklarda Ömer veya Amr olarak geçmektedir. Sekizinci yüzyılda Bizanslılarla yapılan ve C. Cahen'in "Kutsal Savaş" dediği savaşlarda ün kazanmış olan bu Emevî komutanını Türkler çok kahraman, büyük ve cesur anlamına gelen Battal adıyla anagelmişlerdir. Onun kahramanlıkları Taberî, Mes'udî, İbnü'l-Esir ve İbnü'l-Kesir tarihlerinde yazılıdır. Bu tarihçilere göre Battal aslen Arap değildir. O'nun azatlı bir köle olduğu, Antakyalı ve Şamlı olabileceği söylenir. VI. Mervan diye de tanınan Halife Abdülmelik devrinde Misis Valiliğine atanmış, 717/718 yıllarında Bizans'ı kuşatan Mesleme'nin ordusunda bulunmuş, başka seferlere de katılmıştır. Afyon yakınlarında Akroinon'daki savaşta ve 740 yılında öldüğü tarihlerde yazılıdır. O'nun tarihî kişiliği İslâmlığın daha ilk asırlarında menkabeleşmiş, hattâ Bizans halkı arasında bir menkabe kahramanı olarak tanınmış, yaptığı harp hileleri ve cesurluğu ile ün yapan Battal'ın bir resmi de kilisedeki Hıristiyan kahramanları arasında yer almıştır. C. Cahen de, adı geçen eserinde bu hususa işaret etmiştir. Abbasîler dönemindeki Arap - Bizans çarpışmalarıyla ilgili bazı olaylar da Battal Gazi'ye mal edilmişler, önce Selçuklular, daha sonra Osmanlılar, Battal destanına yeni motifler eklemişler, yer yer olağan-üstü vak'alar, hattâ cinler, sihirbazlar, devler ve cadılarla yaptığı savaşlar da ilâve olununca Battal Gazi menkabeleri masal havasına bürünmüş, dilden dile anlatılan bu masalımsı hikâyeler zaman zaman kaleme alınıp gazâ edebiyatımızın ilk ürünlerinden biri ortaya çıkmıştır. Battal Gazi'nin kahramanlıklarına bir edebî hüviyet de kazandırılarak bu olağanüstü kişi bir destan kahramanı olmuştur. Battal menkabelerini Araplar *Zatü'l-Himme* adlı Arapça bir kitapta toplamışlardır. Sonradan Türkçeye de çevrilen bu kitap halkımız arasında *Zelhimme* adıyla tanınmıştır. Türkçedeki ikinci *Battal-nâme* mensur olup bu destanî eser Battal üzerinde çalışan batılı bilim adamlarınca Türk edebiyatının ilk şövalye romanları arasında sayılmıştır. Bu kitabın ilk bölümünde Battal'a ait olduğu söylenen Emevîler dönemi menkabelerinden bir kısmı, komutan Mesleme'nin silah arkadaşlarından Şahsah'ın başından geçmiş gibi anlatılır, ikinci bölümde asıl Battal'ın maceraları yer alır. İşte bu bölümde Dokuzuncu yüzyıldan Onikinci yüzyılın sonlarına kadar süren Bizans savaşlarında geçen kahramanlık olayları bir karmaşık yun.ak halinde tek kişiye maledilivermiştir. Eserdeki başlıca ideal İstanbul'un fethidir. Malatya dolaylarında yazıldığı tahmin edilen bu ilk Battal-nâme'deki kahramanın bu civarda yetişen bir Selçuk veya Danişmendli gazisi veya gazileriyle tek kişilik altında bütünleştirildiği görülür.

Battal-nâme Onsekizinci yüzyılda Darendeli Bekaî tarafından kısaltılarak ve manzum olarak yeniden kaleme alınmıştır. Bekaî'nin eseri 7000 beyit kadardır. Battal Gazi menkabeleri Ondokuzuncu yüzyılda eski harflerle taşbasmaları olarak defalarca basılmıştır. Kazan'da yapılmış baskıları bile vardır. Seyyit Battal Gazi hikâyelerinin baskıları Cumhuriyet döneminde de yapılmış olup bunlar arasında Muharrem Zeki Korgunal'ın ve Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun "*Türk Kahramanı Battal Gazi*" ve "*Seyyit Battal*" adlı neşirleri özellikle defalarca basılmıştır. Battal Gazi menkabelerini destanlaştırıp günümüzde halk arasında olduğu kadar aydın kesimde de okunacak bir biçime getiren şair Behçet Kemal Çağlar'dır. 1968'te Ak Yayınları arasında çıkan *Battal Gazi Destanı*'nda İstanbul'un alınması ideali dik-kati çekecek kadar ön plana alınmıştır. Bir kaç beyit okuyalım:

“Bu gidişin Bizanstır ilk durağı
Türk olmayan toprak taşı tarağı
Yola düşer yenilişi duyunca
İnsan döküntüsü yollar boyunca
Farketti mi kuvvetle hak el ele
Gazilere teslim olur her kale

Kıra yağmur yağar dağa kar yağar
Battal'ın önüne anahtar yağar
Yürü Battal yürü yollar açılsın
Gökte kanat yerde kollar açılsın

Destanın bir başka yerinden :

Sizi bekler yedi iklim dört bucak
Malatya'ya ulaşmalı çabucak
İyman kapısına eşik olmaya
Kararmış canlara ışık olmaya
Anadan geçilsin yardan geçilsin
Kostantaniye'ye sefer açılınsın”

Behçet Kemal Çağlar'ın o kendine has coşkusuyla Battal Gazi'yi:

“Kurtlar kuşlar “Burdan geçti” desinler
“Battal erdi atı uçtu” desinler”

diyerek destanlaştırdığı yıllarda Prof. Şerif Mardin'in halk arasında yaptığı bir araştırmada en çok okunan dört kitaptan ikincisinin *Battal Gazi Kitabı* olduğu anlaşılmış, yine o sırada yani 1969 kışında *Tercüman Gazetesi*'nde *Battal Gazi'nin Oğlu* tefrika edilmiştir. Çekilen filmlerse ilgiyi daha da yaygınlaştırmıştı.

Prof. Kaplan “Seyyid Battal Gazi efsanesi tarihî bir simayı yaşattığı gibi bizim için tesiri halâ canlı olan varlıktır” diyerek bir gerçeği ifade eder. Prof. Köprülü ise:

“Kahramânâne-dinî bir mahiyeti hâiz olan bu Battâl Gâzî Menkabe-si, ta Selçuklu’ların ilk zamanından beri, manzum ve mensur bir çok *Battal-nâme*’ler vücuda gelmesine sebep olmuştur ki müsteşrik H. Ethé pek haklı olarak, bunun, esâsında, askerleri Anadolu fethine hazırlamak maksadıyla yazılmış bir eser olduğunu iddia etmektedir; önce kimin tarafından ve ne maksatla yazılmış olursa olsun, o devir Türklerinin müşterek hislerini aksettiren bu eser halk arasında büyük şöhret kazanmış, hattâ şarkî Türkistan’a kadar yayılmıştır; orada da bu menkabevî kahraman hakkında bir takım menkabelerin varlığı, hattâ Aksu şehrinde onun mezarına tesadüf olunması bunu gösterir” demektedir.

Battal Gazi Eskişehir yakınlarında Seyit Gazi’de bir dağ yamacına büyük bir haşmetle yaslanmış bir külliye de son uykusunu uyumaktadır. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde bulunan Seyyid Battal Gazi makam ve mezarları vardır. Erdek’teki Seyit Gazi tepesi Ahmet Kutsi Tecer’in sanatkâr kalemıyla nefis bir şiir halinde edebiyatımıza mal olmuştur. Evliya Çelebi de Kayseri’deki Seyyid Battal Cafer Gazi tekkesinin varlığından haber vermektedir.

Ethé’den başka yabancı araştırmacılar da Battal Gazi üzerinde çeşitli incelemeler yapmışlardır. Bunlardan ad olarak Fleischer’i, Marius Canaıd’ı, Henri Grégoire’i, Stilpon Kyriakides’i, Theodor Menzel ve Irene Melikoff’u örnek gösterebiliriz. Melikoff biraz sonra bahsolunacak *Danışmend-nâme* neşrinde Seyyid Battal Gazi ve diğer Anadolu Gazilerinden bazıları için batılı tarihçilerin “Elleri tahta kılıçlı Müslüman misyoner şövalyeler” dediklerini yazar. Ülkemizde bu konuda bir de doktora tezi hazırlanmış bu tezde Dr. Hasan Köksal *Battal-nâmelerde Tıp ve Motif Yapısı*’nı ele almıştır.

Seyyid Battal Gazi efsanevî şahsiyetiyle birinci dönem gazilerini ikinci döneme bağlamıştır. İkinci dönemdeki kişiliğiyle Malatya’da dünyaya gelen Battal Gazi’nin asıl adı Cafer’dir, babası da tanınmış Anadolu Gazilerinden Hüseyin’dir. Hüseyin Gazi Ankara’da kendi adıyla anılan bir tepede son uykusunu uyumaktadır. Ankaralılar, şehre bereketli yağmurların bu dağın üstünden geldiğine inanırlar. Bir Hüseyin Gazi mezarı da Tokat’ın Zile ilçesinde bulunmaktadır. Her iki mezar da ziyaretgâhtır.

İkinci dönem gazilerine Selçuklu akınlarındaki Alplar da karışmıştır. Bu dönem Anadolu gazilerinin akınlarında bol ve bereketli toprak kazanma, yerleşilecek bir vatan arayıp, yurt açma ve devlet kurma duygu ve ideali ağır basar. Arap akıncılarının gazâ ruhuna bu akınlarda fetih şuuru eklenmiştir. Bu şuurda Türklerin geleneksel erlik, yiğitlik, bahadırılık, kahramanlık kısacası Alplık niteliği vardır. Alp ruhu, çok eskilerden başlayarak *Divanu Lugati't-Türk*'te adına rastladığımız Alp Ertunga'dan Alparslan'a, ondan da Osmanlıların Konuralp, Turgutalp, Gündüzalp ve Hasanalp'ına kadar uzanır. Osmanlı soyunun ataları arasında Gök Alp, Kaya Alp adlarına rast gelinir. İlk Arap seferlerini yapan kahramanların efsanelenmeye başlayan hayatları ve kahramanlıkları ile Selçuklu, Danişmendli ve Artuklu gazilerinin erlikleri, yiğitlikleri bütünleşmiştir, demiştim. Adeta ilklerden bir kısmı, ikincilerde yeniden yaşamaya başlar. Battal Gazi'den başka buna bir diğer örnek halen mezarı Sivas'ta bulunan Abdülvehhab Gazi'dir. Aynı bir menakıbnamesi de yazılmış olan bu gazinin serüvenleri *Battal-nâme*'den başka şimdi ele alınacak olan *Danişmend-nâme* ile *Saltuk-nâme*'de de anlatılır. *Evliya Çelebi Seyahat-nâmesi*'nde (c. 5, s. 93 v.d.) bu zatın Şeyh Süheyb-i Rumî olduğu ve Ahilerin bir kolunun bu zata ulaştığı bildirilmiştir. Abdülvehhab Gazi'nin türbesi Sivas'ta bir dağın doruğuna yakın olup günümüzde de ziyaret yeridir. Evliya Çelebi'ye göre Bayburd'un Dudlar Dağında da bir Abdülvehhab Gazi yatmaktadır.

Bu ikinci dönemde Gaziliğin adeta bir meslek haline geldiği görülür. Nitekim bu konuda Mevlâna Celâleddin Rumî *Divan-ı Kebir*'indeki ilk şiirlerde yer alan bir beytinde:

“Gazi alışsın, usta olsun da savaşsın diye oğlunun eline tahtadan yontulmuş bir kılıç verir.”
diyerek gaziliğin babadan oğula geçen bir meslek olduğuna işaret ediyor.

Bu dönem gazilerinin en önemli yönlerinden birinin devlet kurma idealine sahip oluşları olduğunu belirtmiştik. Nitekim daha Malazgirt zaferinden önce Anadolu'ya gelmiş olan Selçuklu komutanlarından Mengüçik Ahmed Gazi'nin 1071 yılından önce merkezi Erzincan'da olmak üzere Gümüşhane, Şarkikarahisar ve Divriği'yi de içine alan bir beylik kurduğu, bu beyliğin sonradan Selçuklulara tabi olduğu bilinmektedir.

Mengüçik Gazi'nin oğlu Emir İshak da bir Anadolu Gazisidir. Her ikisinin de türbeleri Kemah'tadır. Mengüçik soyundan gelen Fahrüddin Behramşah da Gazi diye anılır ve bu soyun atalarından biri de Alp Kutluğ adını taşımaktadır.

Selçuklu hükümdarlarından Melikşah'ın komutanlarından Melik Ahmed Danişmend Gazi de Anadolu tarihinde önemli yeri olan Anadolu Gazilerinden biridir. Melik Ahmed Danişmend Gazi, oğlu Emir Gazi ile birlikte Orta Anadolu'nun ilk fatihlerindedir. Kurduğu Danişmendli Beyliğinin sınırları batıda Sakarya boylarına kadar uzanmıştır. Bu zatın kahramanlıklarını ve arkadaşlarını tanıtan eser *Danişmend-nâme*'dir. İlk defa İkinci İzzeddin Keykavus'un emriyle onun yazıcılarından İbni Alâ tarafından derlenmiştir. Onbeşinci yüzyılda İkinci Murad bu eseri Tokat Dizdarı Ârif Ali'ye ikinci defa yazdırtmıştır. Onaltıncı yüzyılda Gelibolulu Mustafa Âli de bu esere dayanarak *Mirkatu'l-cihad* adlı kitabını düzenlemiştir. Ancak Ârif Ali'nin eseri, daha açık ve duru bir Türkçeye yazıldığı için daha çok yayılmış ve okunmuştur. *Danişmend-nâme* nin Fransızcaya çevirisi, edisyon kritiği ve uzunca bir araştırma ile birlikte Prof. Irene Melikoff tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır. Eserdeki şu manzum parça bu yarı mensur destan eserin en coşkulu bölümlerinden biri olarak tanınır:

“Çü subh irdi zemîn ü âsmânı
 Güneş nûrına gark itdi cihânı
 Çü dağlar başı altun tac urundi
 Kamu sahrâ saru dibâc büründi
 Yine İslâm çerisi durmuş idi
 Ata binüp yarağın (hazırlık) görmüş idi
 Gaziler kamu işlerün kılıpları
 İşt nicesi düzildi Alıplar
 Pes evvel yürüdi Seyyid-i sâdât
 Meşâyih-zâde vü ehl-i saâdât
 Dahi bürehne-serpa (baş ayak çıplak) nice derviş
 Yürüdi anlarla yâd u biliş
 Başı altun alemler elleründe
 Hudâ'nun zikri her dem dilleründe
 Bu âyet yazılıdır her alemde
 Ki gören okuyan ola selemde
 Ebû İshak'un idi o alemler
 İşt altunla ne yazmış kalemler
 Pes oku sen dahi Nasrun min-Allah (zafer Allah'tandır)
 Ki nusret vire mü'minlere Allah
 Dahı hem okıgıl Fethü'n-karib'i (Fetih yakındır)
 Ki kahr ide Hudâ ehl-i salibi (haçlıları)”

Şöhreti halk arasında Battal Gazi kadar yaygın olan bu zatın bu kadar çok sevilmesinin sebebi, halkın, onun Seyyid Battal soyundan geldiğine inanmasından kaynaklanmaktadır. *Danışmend-nâme* Anadolu tarihinin menkabevi bilgi kaynakları arasında önemli bir yer tutar, edebiyatımızda Türk şövalye romanlarının ikincisi sayılır. Eserdeki Melik Danışmend'in şu duası dikkati çeker:

“Kolun kuvvetlü ve muhkem bileğün
Kadem bastıkça el virsün dileğün
Diledüğince Hak virsün muradun
Yir ü gök durduğunca dursun adun

Eyü gün doğmasun düşmenlerine
Yavuz yil esmesün gülşenlerine
Muradına erdürsin seni Allah
Kamu mü'minler ile inşallah”

Melik Ahmed Danışmend Gazi Canik'i fetih için çıktığı seferden gelirken pusuya düşürülüp yaralanmış, Niksar'a hâkim bir tepede şehit olmuş ve oraya gömülmüştür.

Danışmend Ahmed Gazi üzerinde, Smirnov, Houtsma ve T. Majda durmuşlardır. Yerli araştırmacılar arasında Prof. Köprülü'nün çeşitli eserlerindeki notları ve Şükrü Akkaya'nın bir etüdü zikrolunabilir.

XIII. Yüzyılda büyük bir canlılık kazanan destan geleneğinin üçüncü örneğini Seyyid Şerif Sarı Saltuk Gazi'nin kahramanlıklarını anlatan *Saltukname* teşkil eder. Daha önceki yüzyıllarda geçen olayların ve Battal Gazi ve Melik Ahmed Gazi'nin menkabelerinin de yer aldığı bu eser, önceleri Anadolu'da sözlü hikâye geleneğine uygun olarak halk arasında yayılmış, Onbeşinci yüzyılda Sultan Cem Ebu'l-Hayr Rumî'ye bu sözlü rivayetleri toplatmıştır. *Saltukname* üç cilt tutarında hacimli bir menkabe ve destan karması bir eserdir. Anadolu tarihinin menkabevi kaynakları arasında en önemlilerindendir. Bu eserin dikkati çeken bir yönü de *Saltuknâme*'de dinî şuurun millî şuura dönüşmesinin ve destan geleneğinin bu özelliğiyle noktalandığının görülmesidir. Sarı Saltuk Gazi, Rumeli'de İslâmiyeti yaymak üzere çalışanların ilklerindedir. O'nun Rumeli'deki faaliyetlerinin haberlerini Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde okuruz. (c. I s.656-660, c.II, s.133-139 ve c.III, s.481) Yine Evliya Çelebi Babadağ'ındaki Sarı Saltuk makamından bahsettiği bölümde Yazıcı-oğlu ile Özi Valisi Kenan Paşa'nın onun menkabeleri hakkında birer eser yazdıklarını anlatır. *Hacı Bektaş Ve-*

layet-nâmesi'nde Sarı Saltuk'un yedi yerde mezarı bulunduğundan söz edilir. Bunlardan Babaeski'deki, Niğde'nin Bor ilçesindeki ve Diyarbakır'daki türbeleri görebildim.

Saltuknâme'nin bilinen üç yazma nüshasından Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine kısmı 1612 numarada kayıtlı olan yazma Prof. Fahri İz tarafından Harvard Üniversitesi'nde 1974 yılından başlayarak fasiküller halinde ve tıpkı basım olarak yayımlanmıştır. Kalan iki yazmadan biri Millî Kütüphane'de, diğeri Bor Halil Nuri Yurdakul Halk Kütüphanesindedir.

Saltuknâme'den bir örnek olarak Osman Gazi'yle ilgili bir bölümcüğü okuyalım:

“...Ol gelen leşker İslâmın beği Ertuğrul oğlu Alp Gazi Osman idi.

Karşu gelüp ol ite bir gürz urdı. Esir idüp leşkerin sıdılar, döndiler. Şerif e geldiler. Şerif hazreti, Osman'a dualar itdi. Yüzün ağ olsun, feth u nusret ü devlet senündür. Zira bu kadar kâfir bana bu kadar zaman karşu durmamış idi. Bundan bildüm ki şimden girü zaman senündür ve dahi Hak Ta'alâ senün nesline bereketler ve kuvvetler ve fetih virsün, zürriyetün kesülmesün ve saadet ve devlet senden ırağ ve kem olmasun diyüp dua idüp Osman'un arkasın sığadı.” C. Brockelmann da Menakıb-ı Gazavat-ı Sultan Sarı Saltık Gazi üzerine 1950'de bir eser yayınlamıştır.

Anadolu Gazileri arasında asıl büyük devlet kurucuları Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Gazi ve torunu Orhan Gazi'dir. Bu soyun atalarından Süleymanşah'ı da Aşıkpaşa-zâde, tarihinde Gazi diye anar. Aşıkpaşa-zâde Osmanlı soyundan gelen diğer gazileri, Sultan Murad Han Gazi, Sultan Bayazıt Han Gazi, Sultan Mehmed Gazi, Sultan Murad Han Gazi, Sultan Mehmed Han Gazi, Sultan Bayazıt Han Gazi diye sıralar. Bu gazilerin kahramanlıkları ilk devir Osmanlı tarihlerinde hikâye edilmiştir. İlk Osmanlı dönemi gazileri arasında Rahman Gazi, Fazıl Gazi, Karamürsel Gazi, Evrenos Gazi, Gazi Süleyman Paşa, Gazi Lala Şahin Paşa, Gazi Kara Timurtaş Paşa, oğlu Gazi Umur Bey, Gazi Mihal ki bunun oğlunun Gazavat-namesi Agâh Sırrı Levend tarafından yayımlanmıştır. *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey Gazavat-namesi* adlı bu eserden bir kaç beyit verelim:

“Yöneldi fi-sebili'llâh gazâyâ
Tevekkül kıldı cân ile Hudâyâ

Ne can endişesi ne nân ümîdi
 İki cihanda bir cânân ümîdi
 Zihî âşık zihî gazî-i sâdık
 Bu gazîdir olan dîdâra lâyık
 Bir Türk azdur diyu itme bahâne
 Onun bir şûlesi besdür cihâne
 Bu leşker her biri bir ejdehâdur
 Bu iklimi Hudâ'dan bir gazâdur.”

XIII. yüzyılda Anadolu gazilerinin arasına, *Alperen* adı verilen bir takım gönül erlerinin de karıştığı görülmektedir. Bunların Anadolu Gazilerinin davranışlarını bir ölçüde yumuşattığı kabul edilir. Bu gönül erlerinden biri de Yunus Emre'dir. Yunus'a göre bin gazâ ile bin hac eşdeğerdedir. Ancak ikisinden de kazanılacak sevabı bir gönül kırma olayı yok ediverecektir. Bir beytinde şöyle der:

“Bin kez hacca vardunısa bin kez gazâ kıldunısa
 Bir kez gönül sıdunısa gerekse var yollar doku”

Onun için Hamza gaza sembolüdür:

“Ali'yile vurdum kılıç Ömer ile adl eyledüm
 Onsekiz yıl Kafdağı'nda Hamza'yla meydandaydım”

Şu beytinde de Battal Gazi'ye telmih vardır:

Nice uzun endişeler yoldaşdı bizümile
 Dost fikretinden artuğu cümle katıdurur Battâl”

O bir beytinde maneviyat silsilesini Tapduk, Barak yoluyla Sarı Saltığa çıkardığı gibi, bir beytinde de onca gönül adamı olmasına rağmen Yunus'un içten içe bir gazilik hayaliyle yaşadığı görülür:

“Gâh bir gâzî olam Efrenğ ile ceng eyleyem
 Geh dönem Efrenğ olam nisyan ile isyan olam”

Anadolu'da gaziliğin nasıl bir ideal haline geldiğini Ondördüncü yüzyıl divan şairlerinden Ahmedî'nin “*İskender-nâme*” adlı mesnevisinde okuruz. Eserin Âl-i Osman tarihine giriş bölümünde gaziliğin faziletlerini şair şöyle sayar:

“Bir gün ol Sultan Alâeddin sa'îd
 Sordı n'olur hâli gâzî vü şehîd

Bildi anı kim gazâ key iş olur
Gâzilerün haşrı bî-teşvîş olur”

Gâzi olan hak dinündür âleti
Lâcerem hoş olasıdur hâleti

Gâzi olan Tanrı'nun ferrâşıdur
Şirk çirkinden bu yiri arıdur

Gâzi olan Hak kılıcıdur yakîn
Gâzidür püşt ü penâh-ı ehl-i dîn

Bes heves itdi ki ide bir cihâd
Ola kim gâzî uralar ana ad”

Yani gazanın iyi bir iş olduğunu, gaziler için kıyamet gününde karışıklık olmayacağını, gazinin Hak dininin aleti olduğunu, halinin hoş bulunduğunu, yeryüzünü Tanrı'ya kendini eşkoşanların kirinden arıttığını, onların bizzat Tanrı'nın kılıcı, müslümanların arkaları ve sığınacak yerleri olduğunu söyler.

İskender-nâme'den öğreniriz ki Selçuklu Sultanı Alâeddin kendisine de gazi adı nasip olur diyerek gazaya çıkmak istemektedir.

Gerçekten de her savaşa katılana gazi denmediği, Anadolu'da bir çok yerleri ilk defa fetheden meselâ Kutalmış oğlu Süleyman ve İbrahim Yınal Beğlere görebildiğimiz kaynaklarda gazi unvanı verilmediği görülmektedir.

Buna karşılık Anadolu Doğudan Batıya, bir kısmına tarihlerde adlarıyla ve yaptıkları kahramanlıklarla karşılaştığımız, bir kısmına halk söylentilerinde rastladığımız, bir kısmını yaptıkları ve günümüze kalan hayır eserlerinden tanıdığımız gazilerle doludur.

Erzurum'da Saltuklu Beyliğinin kurucusu Gazi İbnu Ebi'l-Kasım, yine aynı soydan Ebu'l-Muzaffer Gazi'den önce efsanevî Abdurrahman Gazi vardır. Palandöken Dağının ön yamacında şehre hâkim bir tepede 1796'da Ahmet İzzet Paşa tarafından yaptırılan bu gazinin mezarı ziyaretgâh ve yazın mesire yeridir. Erzurum'un Miyadin Köyü mezarlığındaki Ferruh Hatun'un 1324 tarihli mezar taşından babasının Şiraztok Ali Gazi olduğunu öğreniyoruz. Şehir içinde Onüçüncü yüzyıla ait bir Ali Gazi kümbeti bulunmaktadır.

Erzincan'ın Kemah ilçesinde Mengüçik Gazi'nin türbesi bulunduğunu önceden söylemiştim. Sivas'ta Abdulvehhab Gazi'den başka Hafık Oy-

madere (eski adıyla Gönexse) de İmam Gazi türbesi vardır. Yine Sivas'ın Soğuk Şermik'in de Ahmet Duran (Turan) Gazi'nin 784 H./1382 M. tarihli açık türbesi olduğunu eczacı ve folklor araştırmacısı Müjgân Üçer'den öğrendim. Tokat'ta Yağıbasan oğlu Alp Gazi Sultan ve Cemal Gazi medfundur. Niksar'da Melik Ahmed Danişmend Gazi, Zile'de Hüseyin Gazi, Amasya'da Mübarezüddin Halife Alp veya Halifet Gazi diye de anılan Hilfet Gazi şehrin girişinde bir tepenin doruğunda yatar. Bu kahraman 1225'te Amasya'da Halife Medresesi'ni yaptırmıştır. Danişmendlilerden Abdullah Gazi Amasya'da Pontus ve Semendu kaleleriyle Kızlar Sarayının kurucusudur. Bu şehirdeki Şamlar Camii de Melik Ahmed Danişmend Gazi tarafından yaptırılmıştır ve bir Melik Gazi türbesi de Amasya'da bulunmaktadır. Amasya Turhal yolu üzerindeki Çağlayan Köprüsünü Danişmendlilerinden İltekin Gazi yaptırdığı için, bir çok yolların kavşağı olan bu köprü İltekin Gazi köprüsü diye de anılmaktadır.

Daha güneye inerek Elazığ'ın Harput kalesi yanında Artuklulardan Belek Gazi'nin parkı vardır. Elazığlılar Belek Gazi'nin bir heykelini bu tepeye diktirmişlerdir. Beleş'in amcası İl Gazi de bir Artuklu gazisidir.

Ahlat Kalesi içinde Gazi Kadı Mahmud'un 1597 tarihli ve kendi adını taşıyan bir camii vardır. Van'da Şeyh Abdurrahman Gazi Camii ve Kümbeti bulunmakta, yine Van'da Gazi Hüsrev Paşa, kendi adını taşıyan camii yanında yatmaktadır. Bugün sınırlarımız dışında kalan Haleb'in Rıyha kasabasında Şeyh Mehmed Gazi'nin türbesinden Evliya Çelebi bahsetmektedir.

Malatya'da Darende'de Hasan Gazi, Tokat Divriği de Hüseyin Gazi medfundur. Ladik'teki Gazi Tayyar Mustafa Paşa daha sonraki yüzyıllarda yaşamış bir kahramandır.

Çorum'un üç gazisi ilk döneme aittir. Kerep Gazi, Suheyb-i Rumî ve Ubeyd Gaziler. Elbistan'da Candar Gazi yatar. Kastamonu'da Muzafferüddin Gazi'nin türbesi Atabeğ Türbesi diye tanınmıştır. Çankırı'da Karatekin gazi medfundur. Ankara'ya gelince bu şehri 1127'de Danişmendli Emir Gazi fethetmiş, sonra Mehmed Gazi'nin eline geçmiştir. Ancak Hüseyin Gazi'nin mezarı biliniyor; ve Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi* 'nde

“Gelüp itdik dua ile niyâzi

Bize himmet ide Hüseyin Gâzi” diyor (c.4, s.124)

Seyahatnâme 'de bir de Er Gazi Sultan ziyaretinden bahs olunmaktadır (c.4, s.132) Ankara'nın tabii olarak en tanınmış gazisi son dönemin büyük Mustafa Kemal Paşasıdır.

Bayburt'ta Şehit Osman Gazi ile Uzun Gazi türbeleri vardır. Safranbolu da Candaroğlu Gazi Süleyman Paşa cami ve hamamı vardır. Sinop'ta Pervane oğlu Altunbaş Gazi Çelebi beylik yapmıştır. Bilecik Söğüt'te Ertuğrul Gazi yatar, Aydın eski Çine'de Ahmed Gazi camii Mentüşoğulları devrine aittir. Ödemiş Fatihî Gazi Sasa Beydir. Ayasluğ'da Gazi Sığla Bey, Birgi'de İsa Gazi medfundur. Denizli büyük mezarlığının İlbadi köyü tarafında Mehmed Gazi'nin 660H./1260 M. tarihli mezarı vardır. Yine Denizli'nin Yeşilköy (Gerzile) köyünde Server Gazi, Çal'da Seyyit Gazi, Çal'ın Baklan köyünde Mahmut Gazi türbeleri ziyaret yerleridir.

Muğla'da Ahmed Gazi yatar. Bu gazi Muğla'da 1375 yılında bir medrese, Milas'ta yine bir medreseyle bir cami yaptırmıştır.

Evliya Çelebi Seyahat-nâmesi'nin Rumeli kısmında bir çok gazi adlarının sayıldığı okunmaktadır. Bunlar Osmanlı devri Gazileridir: Gazi Lala Şahin Paşa, Gazi Evrenos Bey, Gazi İsa Bey, Gazi Halil Paşa, Turhan Gazi, Gazi Mihal, Gazi Karaca Paşa, Gazi Balaban Paşa, Gazi Umursa, Samakov'da Gazi Malkoç Bey, Gazi Ferhad Paşa, Semendire'de Gazi Bali Bey, Belgrad yakınında Gazi ve şehid Süleyman Paşa, Gazi Ahmed, Arnavutluk İskenderiye kalesinde Gazi Moyu Baba, Pilevne'de Gazi Ali Bey, Mitroviçe'de Gazi Bayezid Bey, Ösek'te Gazi Kasım Paşa, Budin'de Gürz İlyas Gazi, Bosna'da Murad Gazi, Üsküp'te Gazi İshak Bey, Tamaşvar'da Gazi Seydi Ahmed Paşa, Akkırman'da Gazi Arslan Bey, Filibe'de Gazi Şahabeddin Paşa, Babadağ'da önceden uzunca söz ettiğimiz Sarı Saltuk Baba Gazi, Dimetoka'da Gazi Ferhad Bey, Gazi Ömer ve Gazi Hasan medfundurlar. Evliya Çelebi Rumeli'de Seyid Mehmed Gazi'yi, Ahmed Yesevî'nin adını verdiği rivayetini tekrarladığı Gazi Osman Baba, Mursal Baba Gazi ve Gazi İbrahim Baba'yı da ziyaret etmiştir.

Seyahat-nâme'de Kırım'da Gazi Kaya Bey, Sefer Gazi Ağa ve Gazi Mehmed Giray'ın adları da geçer. Divan Edebiyatının tanınmış şairlerinden Gazi Giray da şiirlerinde Gazai mahlasını kullanan bir Kırım Hanı'dır.

“Râyete meylederiz kâmet-i dil-cû yirine
Tuğa bel bağlamışız kâkül-i hoş-bû yirine”

beytiyle başlayan yani bir güzelin boyu yerine bayrağa meyleden, güzel kokulu bir saç yerine tuğa bel bağlayan şair son beyitte su yerine düşmanın kanını içmekten söz eder.

Osmanlı dönemi Anadolu Gazilerinin daha doğrusu Gazi geleneğinin bir ucu Cezayir'e kadar uzanmıştır. Bunlar arasında en tanınmış isim, Cezayirli Gazi Hasan Paşa'dır.

Mağriblioğlu adlı bir halk şairi gaziler için bir dördlüğünde şöyle diyor:

“Gaziler silâhlı oldular süvâr
Düşmanlar görünce kılmadı karâr
Altıyüz çadırı kıldın târumâr
Tunus'tan ahını aldın Cezâyir”

Yine bu bölgeden Seferlioğlu ise:

“Gazi reislerin ederler cengi
Yaparlar küffâra bin türlü fendi
Cuma gün kurdular bir âlî cengi
Söylensin dillerde nâmın bir zaman”

Bir zamanlar kuzey Afrika kıyılarında dahi gazi adının söylendiğine bu iki örnekle işaret edip yine Anadolu'ya dönelim.

İlk Osmanlı hükümdarlarına daha beylik kurulmadan önce baba ve atadan Gazi ünvanının verilmesi, sonraları bütün padişahlara Gazi denilmesi geleneğini doğurmuştur. Bu padişahlardan misal olarak Fatih'e “Es-Sultanu'l-Megazi Fatih Mehemed Han Gazi”, oğluna “Cennetmekân Sultan Gazi Bâyezid Han” denilmiştir.

Fâtih gazâyâ olan ilgisini bir şiirinde şu beyitlerle açıklamıştır:

“Nefs ü mâl ile n'ola kılsam cihanda ictihâd
Hamdü lillâh var gazâyâ sad-hezâran rağbetüm
Ey Mehemed mu'cizât-ı Ahmed-i Muhtâr ile
Umarım gâlib ola a'dâ-yı dîne devletüm”

Ahmed Paşa ise Fâtih için bir beytinde şöyle söyler:

“Gâzi-i sâhib-kıran oldur ki devrinde anun
Küfr dârü'l-cehli şimdi ilm şehristânıdır”

Yani o Gazi hükümdarın çağında küfrün bilgisizlik ülkesi bilim diyarı olmuştur, der.

Ömer b. Mezid de:

“Diye gör medhini nâzük du'â şâhına candan
Ki ol sultan-ı gâzîdür ne dilers'aldı kâferden”

Daha önce sözünü ettiğimiz *Mihaloğlu Ali Bey Gazavat-nâmesi*'nin yazarı şair Sûzî Çelebi gazâ vasfında söylediği bir gazelde gaziliği şöyle över:

“Çü doğdu matla’-ı rahmetten âftâb-ı gazâ
 Götürdü zulmeti ref eyledi hicâb-ı gazâ
 Bu bezme can sakınan gelmesün yasağ eylen
 Ki ser piyâle, ciğer kanıdur şarâb-ı gazâ
 Ne gam kalursa bu yazıda teşne-dil gâzî
 Şerâb-ı Kevser olur âkıbet şerâb-ı gazâ
 Fezâ-yı rifâatine Cibrîl-i akl iremez
 Bülend imiş felek ü Sidre’den cenâb-ı gazâ
 Bu yolda toprak ol ey Sûzî kim kıyâmete dek
 Saça gubârına rahmet suyun sehâb-ı gazâ”

Biraz açıklamak gerekirse, Şair Tanrı merhametinin doğduğu yerden gaza güneşi doğduğu için gaza örtüsü kalkıp karanlığı götürdü yani küfrü yoketti. Bu meclise canını düşünen gelmesin, yasak eyleyin. Çünkü baş kadeh, ciğer kanı da gaza şarabıdır. Bu ovada gazi gönlü susayıp kalırsa gam değil, çünkü sonunda gaza şarabı Kevser şarabı olacaktır. Gazanın büyüklüğü felek ve Sidre (Arşın sağındaki, ötesine hiç kimsenin geçemediği bir ağaç) den daha yüksek imiş, onun yüksekliğinin boşluğuna akıl Cebrail’i erişemez, Ey Suzî bu yolda kıyamete kadar toprak ol ki senin toprağına gaza bulutu rahmet suyunu saçabilsin.” demek istiyor.

Suzî Çelebi Gazavat-nâme’de Ali Bey’in gazasını şu beyitlerle anlatır:

“Olup mağrûr özine ol bed-ahter
 Ali Beğ leşkerinden istedi er
 Erenler şâhı leşkerden önirdi
 Atın meydâna kalgıttı yügirdi
 Gazâ-yı ekber itdi ol hüner-ver
 Sanasın Anter’i öldürdi Hayder
 Deniz mevce gibi saf saf yürüdi
 Adûnun tuz gibi cânı eridi”

Gazilerin kahramanlıklarını anlatan ve çoğu manzum olan eserlere Gazavat-nâme adı verilmektedir.

Gazavât-ı Tiryakî Hasan Paşa gibi.. Bunlara benzer yarı edebî yarı tarihî eserlere gaza-name, cihad-name, fetih-name veya zafer-name adının verildiği de olurdu. Bir kaç örnek olarak *Gazâ-nâme-ı Halil Paşa*, *Cihad-name-i Gazi Hasan Paşa*, *Gazavat-ı Cezire-i Girit*, *Fetih-namâ-i Gazi Süleyman Paşa*, Sarhoş Abdî'nin *Yanıkale Zafer-nâmesi*, *Gazâ-nâme-i Cezzar Gazi Ahmed Paşa*, *Gazavat-ı Kanunî Sultan Süleyman Han* sayılabilir.

Kanunî'nin gazaları, başta şair Bakî olmak üzere pek çok divan şairini etkilemiştir. Bâkî kasidelerinden birinde Kanunî için:

“Gâziler pây-i semendin yine hınnâladılar
Hûn-i a'dâyı o dem k'eylediler seyl-i revan”

bir diğer medhiyede:

“Cihân-ı kerem han Süleyman Gâzî
Şeh-i âsman taht u hurşîd efser”

bir başka övgü şiirinde:

“Şeh-i âdil Süleyman Han Gâzî
Muizzü'd-devle sultanü's-selâtin”

diye vafeder, Seyyid Battal Gazi'yle kıyasladığı olur ve

“Şehâda Hâtem-i Tay defterini tayy ider
Gazâda Seyyid-i Gazi hikâyetin battâl”

diyerek bu konudaki sembol şahsın hikâyelerini dahi yoka sayar. Bâkî, Kanunî için yazdığı mersiyenin bir bendini

“Minnet Hudâ'ya iki cihanda kılup saîd
Nâm-ı şerîfin eyledi hem gâzî hem şehîd”

diye bitirir.

Yine Bâkî III. Mehmed'i övdüğü bir kasidede bu padişahı da gaziliğiyle nitelendirir:

“Şeh-i kişver-sitan Sultan Muhammed Han-ı Gâzî kim
Adûnun ırkını kat' eyledi şemşîr-i bürrânî”

Kanunî devrinin tanınmış şeyhülislâmı, bilgin, şair ve tarihçi Kemal Paşa-zâde ünlü *Al-i Osman Tarihi*'nin onuncu defterinde Süleyman Han'ın Macaristan seferini anlatırken gazilik üzerine nefis bir manzûme yazmıştır:

“Çekdi leşker Üngürus üstine Sultan-ı gazâ
Kaynayup cûş eyledi deryâ-yi ummân-ı gazâ

Mevc-i tîg-i mîg-gûniyle büründi yeryüzi
Akdi düşmen üstine çün bahr-ı cûşân-ı gazâ

Doldı gâzîlerle divân-ı Süleymân-ı zaman
Geldi hengâm-ı cihâd u irdi devrân-ı gazâ

Kuhsâr-ı ceng oldu pür peleng-i tîz-i ceng
Dopdolu şîr-i jiyân oldu neyistân-ı gazâ

Hûn-ı a' dâyile gülgûn oldu sahrâ-yı cihâd
Küştelerden püştelerle doldı meydân-ı gazâ

Pür gül oldu tâze yâreyle bedenler gülşeni
Yağdı külfâr üstine çün tîr-i bârân-ı gazâ

Düşmenin başı aceb mi olsa galtan-ı gûy-veş
Nîze-i sertîz-i sultan oldu çevgân-ı gazâ

Ak sancağı tebâşir-i sabah-ı fethdür
Nîze-i rahşânıdır şem'-i şebistân-ı gazâ

Görmemişdir görmeyiser dahi çerh-i tîr-gerd
Bu neberdi kim idüpdür şâh-ı Merdân-ı gazâ

Âsaf-ârâ-yı saf-ârâ-yı Ardeşir-i şîr-dil
Ya'ni İbrahim Paşa mîr-i mîrân-ı gazâ

Cümle-i küffârın itdi hamlesin bir anda red
Yeğdürür bin yıl ibâdetden o bir ân-ı gazâ

Kalb-i salbin deldi hasmın hançer-i tiz-i cihâd
Kırdı vâfir kâferi şemşîr-i bürrân-ı gazâ

Nevbahar-ı nusret-i Şâh-ı gazanfer-fer irüp
Doldı ezhâr-ı ganâyimle gülistân-ı gazâ

Şol kadar çıkdı ganâyim cevheri kim doydı halk
Kazılup tiğ u teberle açılup kân-ı gazâ

Defter-i âmâl neşr oldukda ola haşrda
Nâm-ı Sultan-ı cihan ünvân-ı dîvân-ı gazâ”

Bu arada epeyce gaza şiirleri yazan bir kadın şair de vardır. Onaltıncı yüzyıl sonlarında yetişen Ayşe Hubbî Kadın gaziler için şu övgüyü düzüyor:

“İyd-i ekberdür demâdem her demi gâzîlerün
Ravza-i rıdvân-ı Hak’dur âlemi gâzîlerün

Baş ucuna bakmayup bezl eylediler varını
Aşk-ı Hak’dur râh-ı hakda mahrem-i gâzîlerün

Gel nazar kıl sofiyâ âşık geçersin sen dahi
Kendü kanı Hak yolunda merhemi gâzîlerün

Sâki-i kevser elinden nûş kıldılar şarâb
Bâde-i aşk-ı Hudâ câm-ı Cem’i gâzîlerün

Âlem içre Hubbî’yâ kim himmet-i merdân ile
Nusret-i avn-i Hudâ’dur hemdemi gâzîlerün”

Onyedinci yüzyılın ünlü şairi Nefî, o kendine has güm güm öten edasıyla Dördüncü Murad için yazdığı bir kasidede gaza için şu beyitleri söyler:

“Bir gazâ itdün ki hiç itmiş degül bir pâdişâh
İşidüp olsa n’ola Sultan Selim’ün rûhı şâd

Bir gazâ itdün ki tahsin eyledi âlem sana
Âferin ey husrev-i gâzî gazan ferhunde bâd

Bir gazâ itdün ki memnûn eyledün peygamberi
Belki Cibril’i dahi vallahu âlem bi’r-reşâd”

Yine Sultan Murad için yazdığı bir kasidede padişahın Tebriz seferini över ve:

“Muzaffer ola serdârun eyâ şâhenşeh-i Gâzî
Ne Tebrîz’i koya şâh-ı kızılbaşâ ne Şirâz’ı

Saâdetle otağın kurmadın serhadd-i İrân’a
Düşe Turan zemîne sâye-i tûğ-ı ser-efrâzi

Kerem-güster hüdâvend-i hüner-ver dâver-i kâmil
Zafer yâver şehinşâh-ı dil-âver husrev-i gâzî”

Yine divan şairlerimizden Osman-zade Ahmed Taib Efendi de Nefî'ye benzer bir edayla padişaha şu övgüyü yapar:

“Öyle settârî kılıç çaldın adûya Hayderâ
 Haşredek ehl-i gazâ şemşirine eyler yemîn
 Bir gazâ itdün ki firdevs içre şehîr-âyin için
 Âlem-i ervâha oldu müjde-res Rûhü'l-Emîn
 Bir gazâ itdün ki koydun safha-i âlemde nâm
 Kal'alar fetheyledin kim her biri fass-ı nigîn”

Yalnız övdüğü padişah artık gazaya katılan, savaşa giden bir gazi değildir. Bu Lâle devri şairi ancak Nefî'yi büyük bir ustalıkla taklit etmektedir. Bizzat sefere çıkan son Osmanlı hükümdarı Eğri Fatih'i Avcı Mehmed'dir. Divan şairlerimiz bu zaferi kazanan padişahı ve sadrazamını övmüşlerdir. Bu şairlerden biri olan Nevî Avcı Sultan Mehmed için yazdığı bir kasidede:

“Gâzilerün açıldı gözi gönli buldı çün
 Devrinde zîb ü fer zafer u i'tibâr feth”

beytini söylerken sözlerinde Kanunî'den sonra tahta çıkıp da artık seferlere katılmayan padişahlara bir telmih var gibidir. Bu yüzden gazilerin gözlerinin ve gönüllerinin açılıp o padişah devrinde zaferin süslenip güçlendiğine, fethin de itibar bulduğuna işaret etmektedir. Eğri seferine katılan Cıgala-zâde Sinan Paşa için de yazdığı bir medhiyede Nevî aşağıdaki beyitleri sıralamaktadır:

“Bi-hamdillah ki pââmâl oldu bir demde hezârânı
 Başın hurd eyledi pâ-yi sûtûr-ı gâziyan yekser

Yanağı katre katre hûn ile gâzilerün gül gül
 Yüzi kâferlerün yalın kılıç havfiyle hâkister

Zamân ile o meydâna gelen gâzilerün kalbi
 Tûrâbından anun şehîd bula hasıyyet-i anber”

Bundan sonra gaziliğin durgunluk dönemi başlar. Padişahlar gitmedikleri seferlerin manevî ganimetinden bu dönemde de yararlanıp gazi ünvanını almaya devam ederler. Ordunun başında serdar olarak savaşa katılan veziriazam ve vezirleri için yazılan şiirlerde gazâ söz konusu edilemez, ancak önceki dönemlerde fethedilen yerlerin kaybedilmemesi için yapılan savaşlar söz konusudur. Şairler bu müdafaa savaşlarında kazanılan

zaferler için şiir yazarlar. Ancak eski parlak gaza şiirleri pek görülmez. Yine de gazi ünvanını alan padişâhı, Osman-zade Ahmed Taib Efendi gibi öven şairler vardır. Bunlardan Onsekizinci yüzyılın büyük şairi Nedim Üçüncü Ahmed için yazdığı kasidelerinden birinde:

“Ya’ni Sultan Ahmed-i Gâzî ki dûş-ı kadrine
Atlas-ı gerdun ve zerkeş düğmeli bir anteri”

diyerek padişâhın sırtına feleğin mavi atlasından ve altın işlemeleri olan düğmeli bir entari giydirirken bir başka şiirinde de:

“Şehensâh-ı hümâyun-pâye Sultan Ahmed-i Gâzî
Fürûg-ı şem’i mihrâb-ı hilâfet sâye-i yezdan”

der, bu iki beyitte padişaha Gazi sıfatı verilmekle birlikte eski şiirlerde görülen savaş sahnelerinin, coşkunculuklarının izi bile yoktur. Ancak serhatlardaki gazi şairlerden Tamaşvarlı Âşık Hasan’ın şu türküsü padişahların bu davranışına güzel bir sitemdir:

“Ne çeker kulların serhad ilinde
Bilinmez Hünkârım görülmeyince
Bunca memleketin kâfir ilinde
Kaldı, inanmadın ayrılmayınca

Kimi şehid oldu kimi giristar
Kâfirin elinde inler zâr u zâr
Estergon’la Budin, Eğri’yle Uyvar
Ele girmez Şahım yorulmayınca

Gâziler başına takup çelengi
Kıradı Nemçe’yi Macar frengi
Neylesün kulların edemez cengi
Hâl ü hatırları sorulmayınca

Hasan der göklere çıkmıştır ahım
Hüdam bağışlasun çoktur günahım
Tamaşvar kal’asın bil padişahım
Vermeyiz kâfire kırılmayınca”

Üsküdarî mahlaslı bir halk şairi de Uyvar kalesini fetheden Gazi Vezir için yazdığı destana şu dörtlülle başlar:

“Müjde gelip Ehl-i İslâm şâd oldu
Gâzî vezir feth eyledi Uyvar’ı

Nemçe lâ'in kal'asından yâd oldu
Gâzî vezir feth eyledi Uyvar'ı”

Beri yanda padişahların da katılmadıkları seferlerin gazileri için yazdıkları şiirler vardır. Bahtî mahlasıyla şiir yazan I.Sultan Ahmed şöyle dua ediyor bir gazelinde:

“Ey uranlar kılıcı heybet ile küffâre
Cân ü dilden sizi ısmarlamışam Settâr'e
.....
Ahmedâ hayr duâ eyle guzâta her dem
Diler isen ki muîn ola Hudâ onlara”

İlhamî mahlasıyla şiir yazan III.Selim'in şu murabbaî gerçekleşememiş dilekleri belirtmesi bakımında düşündürücüdür.

“Yüzüm tuttum Cenâb-ı Kibriyâ'ya
Resûlün zikrin aldım ibtidâya
Gidelim ceş-i küffâra gazâya
Bizim bu memleket kalsın mı böyle
Olaydım ölmeden bir kez seferber
Hüdâ emriyle olursak muzaffer
Înâyet eyleye Hak rûz-i mahşer
Kalalım mı kılıç altında böyle
Hele Osmanlı'yı cenge salayım
O kâfir düşmana satır çalayım
Varup Moskof'tan öcümü alayım
Gözüm açık benim kalsun mu böyle”

Nemçe seferine çıkan Yusuf Paşa için bir destan söyleyen Âşık Said şiirinde gazilerle ilgili şu dörtlülere yer vermiştir:

“Gazâya fermanlar etti Zıllu'llah
Âlimler çağırır Nasrûn min Allah
Cümle hazır olduk fisebîlillah
Urun gazilerim der Yusuf Paşa
Haznedârım alsun gönüllülerim
Din uğruna feda can ile serim
Bir gazâ-yı ekber sizden isterim
Göreyim sizleri der Yusuf Paşa

Yirmidört gönüllü Haznedar Ağa
 Coşup ağalarım misâl-i derya
 Beş yüz iç ağası cümlesi yaya
 Urun gazilerim der Yusuf Paşa

Serasker Paşa'yı edince tayin
 Memiş Paşa'yı da eyledi muîn
 Düşmanın kanından la'l oldu zemin
 Âferin gaziler der, Yusuf Paşa

Yeniçeri kulları atar tûfengi
 Görmedi cihanda kimse bu cengi
 Her bir gazi aldı çifte çelengi
 Gazanız mübarek der, Yusuf Paşa

Bozulup küffârın tedbiri şaştı
 Ondokuzbin küffâr kılıçtan geçti
 Çoğu esir olup vâfiri kaçtı
 Urun gazilerim der, Yusuf Paşa

Bir gazâ olmuştur hakka merdane
 Beş doğursun böyle doğuran ana
 Zabtolundu cümle topla cephaneye
 Müjde pâdişahım der, Yusuf Paşa

Şevketli Padişah sur eyle ferman
 Mesrur oladursun cümle cihanyan
 Okunsun duada Gazi Hamid Han
 Gâzisin hünkârım der, Yusuf Paşa”

Destanda Gazi unvanı verilen Hamid Han, serhatten bir mağlubiyet haberi alınca yüreğine inip ölen I.Abdülhamid'dir.

Kabasakal Mehmed adlı halk şairimiz de bir destanında IV.Murad'dan şöyle söz eder:

“Amminiz efendim geçti İran'a
 Nizam verdi Şemâhi'ye, Şirvan'a
 Tebriz'in fethine olmaz bahane
 Gaziler sultanı o değil midir?”

tan Abdülmecid'e gazi unvanının verilmesi üzerine Ziver Paşa'nın yazdığı şu tarih manzumesi, halk edebiyatında duyulan heyecandan ne kadar yoksundur:

Eyâ şâhenşeh-i âlem pesend-i ma'delet nâmın
Zuhûr-ı feth ile kıldı Hudâ-yı müstean gâzî

Tefe'ül itmiş idim bir sene akdem bi-hamdillah
Hudâ gösterdi şimdi feyz-i lutf-i nasr-ı yezdâni

.....

Livâ-yı şevketin virsün fütûhatınla fer dehre
Cihanda eyledikçe ehl-i İslâm râyet efrâzi

Hâtib-i minber-i ilândır işbu cevherin târîh
Emirü'l-mü'minine cum'a günü dindi el-Gâzî" (1270 H./ 1854 M.)

Gaziliğin üçüncü dönemini dördüncü döneme bağlayan bu şiirle Anadolu gazilerinde kurtarma ve koruma dönemi dediğimiz bölüme geçebiliriz. Aslında koruma ve kurtarma çalışmaları üçüncü dönemde başlamıştır. Bu son dönemde Rumeli'nde, Balkanlar'da, Çanakkale'de, Doğu cephesinde gazi olmuş sayısız Türk askeri vardır. Bunlar arasında örnek olarak Gazi Osman Paşa ile Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı anabiliriz.

Dördüncü dönemin şüphesiz en önemli savaşı Millî Mücadele ve en büyük gazileri başta Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, İstiklâl Savaşı gazilerimizdir.

Bu dönem de şiiriyle, hikâye ve romanıyla, piyesiyle, nesriyle edebiyatımıza yansımıştır. Örnekleri daha çok şiirden aldığımız göre bu dönemdeki yankıları da bu türden seçeceğiz.

1828 savaşından bu yana Kars'la ilgili destanlarda gazilere büyük değer verildiği görülüyor. Misal olarak Ahıska Koçaklaması'nda:

"Gaziler bakman geriye
Sanki kurt girmiş sürüye
Aldı Moskof'u araya
Vurdu Moskof'u Ahıska"

Onsekizinci yüzyılda yaşayan iki tanınmış halk şairimizden Kul Mustafa bir deyişinde gazileri anar ve:

“Kalktı yelken eyledi Murad Reis
Baş başa düşmana varırım demiş
Vaktinize hazır olun gaziler
Ya ser verir ya ser alırım demiş

Biz şaşırttık ol düşmanın yolunu
Kimse bilmez gazilerin halini
Hazır edin kumandanın birini
Alırım yedekte sürürüm demiş

Türk pirleri eydür kurtarın bizi
Biz de dedik Allah kurtarır sizi
Ölenimiz şehit, öldüren gazi
Gün bugünkü gündür ururum demiş

Kul Mustafa'm daim söyler özünden
Gâziler de ceng eylemiş yolundan
Koyverin Türk'ü bilek demirinden
Boyuna küffârı ururum demiş”

Gevherî ise bir ağıt yakar:

“Gazilerin serefrazı ağası
Vasfını söyleyen diller ağlasın
Bunca guzat ile o kahramanın
Gazaya eşdüğü yollar ağlasın

Gaza mişesinin bebr ü pelengi
Fisebilillahdı gazası cengi
Kaplan postu ile altun çelengi
Bile takındığı teller ağlasın

.....

Gevherî sırrına yoldaş olanlar
Serhadlerde ana pâdaş olanlar
Gazada kendüye kardaş olanlar
Döküp gözlerinden kanlar ağlasın”

Bu deyişler gazilik ruhunun halk edebiyatında eskisini hatırlatır bir güçlülük içinde yaşadığını gösterir. Buna mukabil divan edebiyatında Sul-

Zıvın Zafer'i için söylenen destanda:

“Gazilerin ocağıdır
Kars şehitler yatağıdır
Yaşatır mı kargaları
Laçın doğan durağıdır”

deniliyor. 1854'te yazılan Kars Kalesi destanında Âşık Bahrî'nin bir dördlüğü şöyledir:

“Nice düvellere nazargâh olmuş
Matağ-ı zafere bazargâh olmuş
Her yeri şehide mezargâh olmuş
Gaziler kânıdır. Kars'ın kal'ası”

1877'de kazanılan Şüregel Zaferi destanından bir dördlük:

“Baş gedikler oldu zafer meydanı
Kızıltepe yedi nice bin canı
Muhtar Paşa aldı “Gazi” nişanı
Hiç solmasın bahçe bağın Şüregel”

Şiirlerde Kars'a gaziler ocağı, şehitler yatağı, yiğitler durağı deniliyor. 1855 yılında Kırım Savaşından sonra bu şehre ilk gazi unvanı ve madalyası verilmiştir. Şehirdeki Büyük Abdi Ağa Camii Kırık Gazi Minare diye anılır, köylerinden ikisinin adı Uzun Gazi ve Yeni Gazi'dir. Erzurum'da da Gaziler köyü, Gaziler Bucağı ve Gaziler Mahallesi vardır.

Ankara'da eski bir köyün adı Mahmut Gazi köyüdür. Gazi şehirlerimizin şüphesiz en önemlisi Gaziantep'tir. Arıburnu'nda Kanlısırt'a düşman siperine dikilen sancak, Gazi ünvanı almış bir alay sancağıdır.

Orhan Şaik Gökyay'ın:

“Nehirler gazidir, dağlar kahraman” dediği bu ülkenin son büyük Anadolu gazisi şüphesiz Atatürk'tür. Gazi Mustafa Kemal Paşa da son devir edebiyatımızı ilk dönemlerin Anadolu gazileri kadar etkilemiştir.

Türk şairleri O'na Gazi, Gazi Paşa, Türk'ün Atası Gazi, Gazi Atatürk demişler, Yaşar Nabi Nayır, Halide Nusret Zorlutuna “Gazi'ye” başlıklı şiirlerinde o'nu bir de gazi vasfıyla övmüşler. Mithat Cemal Kuntay “Gazi” adlı şiirinde sanki bütün duygu ve düşüncelere tercüman oluyor:

“Geç kalmış olanlar da bugün bilmelidir ki,
Gazinin ufuklardan uzanmış elidir ki,

Toprakları tarihime, coğrafyama soktu.
Bir günki vatandır diyecek bir köşe yoktu.

Gitmişti vatan, kalmış olan dağdı, denizdi.
Yer nâtkasız, koskoca gök nasiyesizdi.

Göklerden o el inmemiş olsaydı, muhakkak,
Fecrin gece göz nuru döküp ördüğü bayrak,

Ay yıldızı göğsünde kararmıştı da bezdi,
Bir fırtına kopsaydı temevvüç edemezdi.

Geç kalmış olan varsa evet bilmelidir ki
Gazi'nin ufuklardan uzanmış elidir ki.

Toptan verilen şeyleri bir bir geri aldı.
Türk'ün koca tarihi yoksa masaldı.”

Bir asker şair Bekir Sıtkı Erdoğan, “Dağ Başını Duman Almış” başlıklı şiirinde Gazi'yi bir Tanrı mucizesi olarak görüyor:

“Rabbin yeni bir mucize versin diye Türk'ü
Gönderdi bu dünyaya Atatürk'ü

Böyle söylerdi kesik kollu dedem:
Gördüler de analar babalar o kara günleri

Allah gönderdi Gazi'yi
Allah yüzümüze bakmış dediler.”

Halide Nusret Zorlutuna, Gazi'nin çocuklarına şöyle sesleniyor:

“Türk çocuğu, iyice bak ve tanı;
İstiklâl güneşi bu baştan doğdu;
Salgın'dan kurtardı güzel vatani,
Bütün düşmanları yurdundan koğdu.

Türk kızı yüksel de göklere kadar,
Altın yıldızlardan işle bir çelenk;
Ayın bahçesinden çiçekler kopar,
Gazi'nin önüne ser, ılık ve renk.

Türk oğlu rüzgârlar olsun sana at,
Doğudan batıya müjdeler taşı.
Gazi'yi gönlünün içinde yaşat;
De ki: zafer olsun onun yoldaşı.

Cihan tarihini süsledi adı,
Ey büyük milletim, övün ve sevin
Bir benzeri daha yaratılmadı,
Dünyada bir tane senin Kemal'in."

Cahit Külebi "Atatürk'e Ağıtı"nın sonlarında O'nu hatırlayışını anlatıyor:

"Bu ne inançtır Gazi Paşa!
Atının teri kurumadan
Sürüp gittin yeni yeni savaşların peşinde!
Davullar zurnalar dövende
Ben seni hatırlarım.

Binip trene gezende
Ben seni hatırlarım."

Yine Mithat Cemal Kuntay, Gazi'yi Ankara'da son defa karşılarken onbeş sene öncesini şu mısralarla dile getiriyor:

"Gene onbeş sene evvel gibi Gazi geliyor
Gene onbeş sene evvelki kadar yükseliyor
Gene başlarda oturmuş, gene göklerde başı
Yıldırımlar gene bir eski silâh arkadaşı."

"Rüzgârlardan atım var
Şimşekten kanadım var
Göğsümde al yazılı
Gazilik beratım var"

dörtlüğünün yer aldığı ve sonu

"Yürü ey şanlı Gazi
Kılıcı kanlı Gazi
Meriç seni bekliyor
Büyük ünvanlı Gazi"

dörtlüğüyle biten Akdeniz Marşı Samih Rifat'ın kaleminden çıkmış. Bu dönemde "Ya Gazi ol, Ya Şehit" başlıklı bir şiir yazan Mehmet Emin Yurdakul yüzyıllar boyu süre gelen bir geleneği nazmedip öğütlemiş:

“Haydi yavrum! Ben seni bugün için doğurdum;
Hamurunu yiğitlik duygusuyla yuğurdum;
Türk evlâdı odur ki, yurdu olan toprağı
Ana ırzı bilerek yad ayağı bastırtmaz;

Bir yabancı bayrağı

Ezan sesi duyulan hiçbir yere astırtmaz.
Git evlâdım, yıllarca ben oğulsuz kalayım;
Şu yaralı bağıma kara taşlar çalayım!

Haydi oğlum, haydi git;
Ya gazi ol, ya şehit!

Haydi yavrum! Köyüne, nişanına veda et;
Sabanını, tarlanı, her şeyini feda et;
O silâha sarıl ki, böyle günde bir erkek
Bir dualı demirden başka bir şey kullanmaz;

Bunu tutan bir bilek

Köleliğin uğursuz zincirine uzanmaz.
Git evlâdım, yıllarca ben oğulsuz kalayım;
Şu yaralı bağıma kara taşlar çalayım.

Haydi oğlum, haydi git;
Ya gazi ol, ya şehit!”

İşte oğlunu “Ya gazi ol, ya şehit” diye büyüten Türk ana ve babasının çocuklarına aşıladığı millî idealin edebiyatımıza yansımaya önemli bir örnek de bu şiiirdir. Bu şiiirdir ki gençleri İstiklâl Savaşına katılmaya en tesirli çağrı olmuştur. Gazilik ruhunun bugün dahi edebiyatımıza etkisidir ki Kerim Aydın Erdem gibi son kuşak şairlerine:

“Türküler söylerim her sabah
Gazilik üstüne şehitlik üstüne”

mısralarıyla başlayan şiiirler söyletmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki yüzyıllardan beri gazilik ruhuyla millî edebiyatı birleştirip kaynaştıran millî ruhtur. Yine denilebilir ki yüzyıllardan beri Anadolu Gazileri, bir uçtan öte uca bu toprakları Gaziler yurdu yapmışlar. Bu bereketli toprakları bir devlet yönetimi ve bir bayrak altında birleştirmek için ömürlerini tüketip sonra da herbiri vatanın bir köşesinde,

şehirlerin hakim birer noktasında son uykularına dalmışlardır. Ancak sanki o şehir ve ilçelerin manevî bekçi ve nöbetçileri gibi o tepelerde vatanı beklemektedirler. Anadolu Gazileri nesillerden nesillere intikal eden manevî bir ruhtur. O gazilere yüzyıllardan beri duyulan saygıdır ki bu aziz vatan topraklarını bir ve bütün halinde tutmakta ve korumaktadır. Yine denebilir ki bu yurttaki millî birlik Malazgirt öncesinden İstiklâl Savaşı sonrasına, Battal Gazi'den Gazi Mustafa Kemal Paşaya uzanan büyük ve millî bir ruh yapısının müşterek eseridir. Anadolu Gazileri'nin bir bütün halinde edebiyatımıza yankısının son bir örneğiyle sözlerimi tamamlamak isterim. Değerli şairlerimizden Coşkun Ertepinar "Bir Gazi ki Ankara Kalesi Ona Âşık" adlı şiirinde yüzyılları birbirine bağlıyor:

"Nerde var böyle vatan,
Ovaları, vâdileri şehit yatağı,
Dağları, tepeleri gazi?..
Adım adım, karış karış
Anıtlı, hüyükü,
Her taşı sevda yüklü,
Mâna yüklü
Nerde var?..

İşte orda sayısız gazilerden bir yiğit gazi,
Battal Gazi, Seyit Gazi.
Şu ruhlu şehri bekleyen kayalıklar,
O yalçın kaş, Abdülvehhab Gazi,
Şu dağ Abdurrahman,
Şu tümsek, şu kubbe Melik Gazi"

Baştan başa dağ, tepe...
Ankara'da şu kale,
Gaziler ülkesi bu ülke,
Dile kolay dile,
Çok destan söylemiş, çok destan dinlemiş...
Karşısında dağlaşmış üç gazi yatar,
Hüseyin Gazi, Er Gazi,
Anıttepe'de de bir Gazi,
Bir Gazi ki yaptıklarıyla bin yıllara ışık,
Bir Gazi ki Ankara Kalesi ona âşık..."

